

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Елка Георгиева Горанова**,

Катедра „Логопедия“, факултет по „Обществено здраве, здравни грижи и спорт“, ЮЗУ

„Неофит Рилски“, гр. Благоевград,

за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 7.4. Обществено здраве, Департамент по логопедия, с кандидат **Александрос Проедру**

Научен ръководител: доц. д-р **Мargarита Станкова**, Нов български университет,

Департамент "Здравни грижи и социална работа

Тема: „Влияние на онлайн обучението върху поведението, социалното и емоционално развитие при деца с РАС“

Александрос Проедру е завършил бакалавърска степен по икономика в Департамента по икономика на Атинския университет по икономика и бизнес: Бизнес икономика и финанси през 2014 г. От 2014 г. до 2016 г. се е обучавал в магистърската програма по икономическа и бизнес стратегия - Департамент по икономика, Университет Пирея. От 2018 до 2020 г. е в Междуинституционална - междудепартаментна програма за следдипломна квалификация, организирана от Департамента по гръцка филология на Тракийския университет "Демокрит" и Института по информатика и телекомуникации на Националния център за научни изследвания "Демокрит": Магистърска специализация в областта на ИКТ и специалното образование: Психопедагогика на приобщаването. През 2020 г. е започнал обучението си в докторска програма в Департамент "Здравни грижи и социална работа" - Нов български университет. Паралелно с това през 2021 г започва като бакалавър в областта на педагогическите изследвания - Национален и Каподисиев университет в Атина - Философски факултет. В последните години е вземал участие в редица дейности, за повишаване на квалификацията, като сертифицирани учебни програми. Понастоящем работи в Министерството на образованието, вероизповеданията и спорта като доцент-икономист в Лабораторията за специално професионално образование и обучение, където обучава деца с аутизъм, синдром на Даун и умствени увреждания.

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение.

Международната класификация за функционирането на човека, уврежданията и здравето на деца и юноши (ICF-CY) в контекста на приобщаващото образование се използва за оценяване на функционирането и необходимостта от допълнителна подкрепа на децата и

учениците със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в различни области като мобилност, комуникация, учене и участие в социалния и обществен живот. ICF-CY за деца и юноши е публикувана през октомври 2007 г. (WHO, 2007) и има абсолютно същата структура като ICF. В резултат на проучванията и използването на ICF-CY при деца и юноши става ясно, че оценката на ситуацията при тях изисква по-различни аспекти, отколкото при възрастните, а именно да се посочват етапите в личностното им развитие, зависимостта им от другите и условията им на живот. При детската версия на ICF-CY факторите на околната среда трябва да бъдат взети под особено внимание, тъй като те рефлектират върху всички аспекти на детското развитие, най-вече що се отнася до образователната среда. Акцентът е насочен към елементите, които отговарят на необходимостта от оценка на децата и юношите в образователен контекст, а именно психичните функции на вниманието, паметта и възприятието, както и дейности, включващи игра, учене, семеен живот и образование в различни области.

В този контекст представената за рецензиране докторска дисертация на Александрос Проедру се явява актуална и значима в научно-приложно отношение работа съгласно ICF-CY, а именно, че разглежда поведенческото, социалното, емоционалното и когнитивното въздействие на онлайн обучението върху деца с аутизъм. Учителите отговарят за функционирането и участието на учениците в тяхната училищна среда, както и за резултатите от тяхното образование. А родителите са тези, които предоставят информация за всички изброени компоненти и възможности за работа с децата, и сътрудничат между различните специалисти участващи в работата с децата.

2. Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература.

Позовавайки се на данни от the Centers for Disease Control and Prevention (CDC, 2020) и въз основа на данни от Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network (ADDM) от 2016, докторантът в увода дава отговор за мотивацията си за насочване към темата на дисертацията и за нейната значимост. В увода се обосновава необходимостта от разработване на дисертационната тема и сбито се представя същността на научното изследване: цел, участници в изследването, методи за събиране на емпиричните данни, основни резултати и приноси. Проучвайки подробно публикуваната литература по темата, авторът дава силна заявка за задълбочено познаване на проблема за ефективността от онлайн обучението при деца с РАС. Тъй като всеки вид обучение е най-малко двустранен процес, с разработването на този труд е направен много добър опит да бъдат представени повече от две страни участващи в онлайн обучението и в терапевтичните интервенции при деца с РАС- учителите, родителите и самите деца с РАС.

Предвижда се в края на 2024 г. приблизително 1 на 54 деца да има аутизъм, което представлява почти трикратно увеличение спрямо нивата, наблюдавани през 2000 г. (1 на 150 деца). През 2020 г. около 1 от 36 (2,8%) 8-годишни деца са идентифицирани с аутизъм. Някои от причините за това увеличение обаче може да не са свързани с действителното нарастване на броя на случаите на аутистични разстройства, а по-скоро с повишената осведоменост относно съществуването на разстройства от аутистичния спектър, подобреното измерване, класифициране и диагностициране на аутистичните разстройства, както и предоставянето на по-добри доклади относно аутистичните разстройства в национален и световен мащаб (СЗО, 2019 г.). Особено след Ковид 19 повечето от проучванията докладват, че не става дума за аутизъм, а за синдром на електронния екран, който припокрива симптоматиката на децата с аутизъм. Въпреки това неоспорим факт е, че все повече деца демонстрират дефицити в ученето, общуването, поведението и социализацията в обществото.

3. Коректност при цитирането на представителен брой автори.

Видно е, че Александрос Проедру има високи умения за работа с научна литература, за подбор и правилно цитиране на научни източници. Като положителен факт отчитам позоваването на трудове и автори, публикувани в реферирани международни издания. Разглеждат се не само отделни статии, а и систематични ревюта и мета анализи. Представени са не само автори, които подкрепят авторската теза, но и такива чийто резултати не се вписват в общата тенденция или изискват по-голяма представителна извадка, за да се докажат обективно поставените хипотези. Такъв пример мога да дам с цитирани автори, които не доказват, че придобитите умения в интерактивна компютърна среда и виртуална реалност, наистина могат да се прехвърлят в ситуации от реалния живот (Iradah & Rabiah, 2011). Библиографската справка включва 292 източници на латиница като доминират източници от реферирани научни бази данни като Web of Science и Scopus. Към дисертацията не са представени приложения.

4. Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването.

Теоретичният модел изцяло корелира с темата на дисертацията. Изчерпателно и много подробно, авторът е проучил и представил концептуална база на своето изследване, като е синтезирал основните достижения в очертаната от него изследователска област. Литературното проучване включва въпроси, съдържащи богата и сложно съпоставима научна информация като Autism: Дефиниции, класификации, симптоми; интервенции и лечение на аутизма и Онлайн обучение. След което задълбочено са описани поведенческо, социално и емоционално въздействие на онлайн обучението върху децата с аутизъм; Когнитивно въздействие на онлайн обучението върху децата с аутизъм. В теоретичната част се отделя

специално внимание и детайлизиране на проблема за онлайн обучение в Раздел 2. 3., Поведенческо, социално и емоционално въздействие на онлайн обучението върху деца с аутизъм в Раздел 2.4. Когнитивно въздействие на онлайн обучението върху децата с аутизъм в 2.5. Както и виртуална реалност и когнитивни интервенции. Като цяло теоретичната част е четивна, прецизна, актуална, задълбочена и систематизирана. Докторантът е запознат с основните класически и съвременни трудове по проблемите на интервенциите и лечението на аутизма., като демонстрира интелигентна интерпретация на обособените в 5 раздела основни постулати, залегнали в труда. Единствената ми забележка в този раздел е липсата на позиция на автора в края на всяка от основните точки по отношение на така добре интерпретираните литературни източници. Има такава единствено в края на теоретичния обзор.

5. Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд.

Методологията на изследването се основава на принципите на емпиризма, позитивизма и социалното конструиране, които са в основата на всяко научно изследване от този тип. Целта на изследването е насочено към проучване на нагласите на учителите и родителите към използването на компютри в образователния процес и онлайн обучението: доколко са уверени в собствените си умения при работа с компютър, дали имат положително отношение към използването на компютри и каква е тяхната самоефективност. Така формулираната цел ранжира и двата основни изследователски въпроса, а именно: да се докаже, че онлайн обучението е подходящо от гледна точка на учителите, и втората част: какви са възгледите на родителите на деца с РАС за онлайн обучението.

Настоящото проучване се състои от две обобщени проучвания, които включват: учители, работещи в началното и средното общо и специално образование (Проучване 1), и родители на деца с аутизъм (Проучване 2). Посочените в Проучване 1 четири изследователски въпроса и произтичащите от тях 7 хипотези са ясно и точно формулирани. Хипотезите са избрани в съответствие с целта на Проучване 1, което включва компетентното използване от учителите на компютри, интернет и цифрови технологии и приложения за допълване на ефективното преподаване на деца с аутизъм.

Създаденият инструментариум за Проучване 1 представлява общ въпросник, който включва в себе си три адаптирани субтеста на гръцки език с 63 въпроса. Всеки един от тези тестове съдържа отделна процедура. Решението на автора да компилира точно тези три субтеста и да ги обедини в общ въпросник показва отлично познаване на наличния инструментариум. В Проучване 1 контингентът на изследването включва 705 учители, които работят с деца с РАС ($N = 705$). Броят на изследваните лица е достатъчно голям, за да има изследването статистическа значимост и да се направят изводи за цялата популация от учители

в началното и средното образование. Резултатите със статистически значими стойности са подробно представени в 16 таблици.

За провеждането на Проучване 2 авторът поставя нови 3 изследователски въпроса логически формулирани в 4 хипотези. Инструментариумът включва въпросник от 48 елемента, който е апробиран и преведен двустранно от независим преводач (както се изисква при подобен род процедура) специално за изследването. Въпросникът касае семейния опит и качеството на живот на семейството с дете/деца с аутизъм и връзката му с онлайн уроци и интервенции.

И тук броят на изследваните лица е достатъчно голям (107 родители на деца с РАС, предимно майки), което гарантира статистически значими стойности на резултатите, също описани подробно в 16 таблици. В критериите за включване в изследването е посочено, че подходящите за анкетиране родители трябва да имат едно или повече деца с аутизъм на възраст 3-12 години, където диагнозата е поставена от детски психиатър или обучен клиничен психолог в Гърция. От събраните данни за демографската информация на участниците (по-конкретно: пол и местожителство на родителите; общ брой на децата и брой на децата с аутизъм в семейството; годишен доход на семейството; образователно ниво на родителите; текущо образователно ниво на детето и вида на училището; часове на сън на детето; и участието на детето в извънкласни дейности) не се добива ясна представа за степента на тежест на нарушенията или конкретните дефицити при децата с РАС, които се обучават онлайн. Според МКБ 11, която официално беше въведена през 2022 г, където тези нарушения са част от рубриката „Психични, поведенчески и разстройства на неврологичното развитие” (06), подрубриката „Невроразвитийни разстройства”(Neurodevelopmental Disorders) и категорията „Разстройства от аутистичния спектър” (Autism spectrum disorder) (ICD-11, 2018), вече се въвежда степен на тежест на увреждане на интелектуалното функциониране и функционалните езикови способности, като по този начин се обхваща пълният набор от представяния на разстройство от аутистичния спектър.

Следвайки изложените по-горе аргументи, приемам за пропуск липсата на описание на контингента и групирането му по тежест на нарушението или по вид на дефицитите, текущото образователно ниво на детето и вида на училището.

6. Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни.

Емпиричните данни са представени и анализирани в Глава 4: Изследователска част. Тази част на труда впечатлява както с обема, така и със съдържанието си. Статистическата обработка е представена в 33 таблици, които дават ясна представа за огромния брой количествени параметри на резултатите и създават прегледност. Водещ принцип при анализа

на данните е приложението на серия от описателни и статистически методи, подбрани съобразно компилацията от анкетите: описателен анализ чрез честоти и проценти, средни стойности и стандартни отклонения, надеждността алфа на Кронбах, тест за нормалност на Колмогоров-Смирнов, непараметрични корелации Тестове на Спирман, Ман-Уитни и Крускал-Уолис. Съдейки от тази част на дисертацията личи, че собственото изследване е осъществено според изискуемите регламенти, а получените резултати са подложени на прецизен количествен и качествен анализ. Установяват се достоверни факти и закономерности, които свидетелстват, че целта на изследването е реализирана по заложения в дизайна на изследването начин. Данните са обработени с надеждни математико-статистически методи, позволяващи да се отчетат статистически значимите параметри на доказателствения материал, който се съдържа в отговорите на участниците в изследването.

Анализът на резултатите показва уменията на докторанта да регистрира, измерва, документира и коментира емпирични данни, проследявайки многобройни променливи величини и отчитайки тяхната значимост, при това без да „се губи“ в научната фактология и да се отклонява от целта на изследването. Според мен тази част на дисертацията не търпи забележки.

7. Изводи и приноси от изследването.

От изследването произтича логически издържана финална част. В заключението се съдържат обобщени данни за резултатите с фокус върху информацията, които носят изчерпателните статистическите процедури от гледна точка на коректно обсъдените хипотези и тяхното потвърждаване или отхвърляне.

Направени са 5 достоверни извода, които обобщават резултатите от Проучване 1 и Проучване 2. Отделено е място за дискутиране на собствените резултати с такива на подобни изследвания. За Проучване 1 такава съпоставка е направена с 8 други публикации, чийто резултати и заключения се потвърждават и от настоящото изследване.

Описаните 6 приноса са логически завършек на интерпретацията от огромната база от данни и слагат акцент върху: 1). Предоставените възможности за онлайн обучение на деца с РАС са полезни за социалното, поведенческото и емоционалното им развитие; 2). Значението на самоефективността на учителя при използването на компютър и участието на родителите водят до положителни нагласи към участието на детето в онлайн обучението; 3). Трябва да бъдат проектирани и приложени различни интервенции според нуждите на всяко дете и особеностите на семейството, както и че различните учители се нуждаят от различни нива на обучение; 4). Администрирана е гръцка версия на въпросника AFEQ, който показва добри психометрични свойства и може да бъде разгледан в бъдещи изследвания за стандартизиране и използване на гръцкото население; 5). Чрез проучвания 1 и 2, се повдига темата за онлайн

обучението, нагласите и способностите на учителите и нагласите на родителите към технологичните образователни приложения. Това е сравнително нов метод на преподаване и учене в училищата и заслужава продължаване на изследванията и разработване на основана на изследвания теория; б). Събраната информация, заедно с други независими изследвания, може да даде представа за начина, по който РАС децата възприема всичко, което се случва в онлайн обучението.

В препоръките правилно е упоменато, че за в бъдеще трябва да се проведат всеобхватни изследователски проучвания, които да включват „гласовете“ на самите деца с РАС, заедно с училищните администратори и разработчиците на политики.

8. Оценка на съответствието на автореферата с основните положения и публикациите по дисертационния труд.

Авторефератът на дисертационния труд е с обем от 31 страници и е оформен според изискванията в структурен, съдържателен и технически аспект. Той представя основните компоненти на дисертацията и най-важните резултати от изследването в достатъчно изчерпателен вид. Авторефератът отразява адекватно дисертационното съдържание и позволява научната общност да се запознае накратко с най-важното в труда.

Докторантът участва в общо 7 публикации свързани с темата на дисертационния труд на английски език, където в 1 е на първо място, в останалите 6 е в съавторство. Заглавията и съдържанието на публикациите показват добри умения за представяне на научни тези и активно участие в научни форуми, свързани с изследваната проблематика. Тази публикационна активност напълно удовлетворява необходимостта от научни изяви и отговаря на изискванията към докторантското обучение.

9. Заключение.

Дисертацията на Александрос Проедру е добре замислен, правилно структуриран и адекватно осъществен научен труд с научна, практическа и обществена значимост. В него той е проучил, проверил и обобщил важна за теорията и практиката информация. Качествата на дисертационния труд показват, че докторанта владее методологията на научните изследвания, може самостоятелно да ги извършва и има перспектива да се развива на научното поприще.

На основание цялостно положителната си оценка препоръчвам на уважаемото специализирано научно жури да присъди на Александрос Проедру образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 7.4. Обществено здраве, Департамент по логопедия.

Дата: 22.06.2024 г

Elka
Digitally signed by
Elka Georgieva
Goranova
Date: 2024.06.24
03:20:56 +03'00'

Подпис: Georgieva Goranova